

Ногаева Нурбану Макашевна

құқықтану магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Семей қаласы
e-mail: Nurbanu.Makash@mail.ru

Ашимова Гульжанат Мухаметжановна

тарих магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Семей қаласы
e-mail: Forever_83kz@mail.ru

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

Бұл мақалада ұлы ғұлама, ғалым Әл-Фарабидің еңбек теориясына қатысты көзқарастары зерттелген. Фарабидің "еңбек ету, сапалы болу, адамгершілік, ақылдылық табиғаттан туындауы қажет деген ойларына талдау жасалды. Сондай-ақ мақалада Фарабидің еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда еркін еңбектің адамның жан-жақты дамуына әкелу жөніндегі ойларын бүгінгі күнгі Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың бір бағыты тұрғындарды еңбекпен қамту мәселелерімен байланыстырған.

Түйін сөздер: еңбек теориясы, тәрбие, қатты әдіс, жұмсақ әдіс, қоғамдық келісім, еңбек өнімі, еңбек тәрбиесі

В этой статье рассматриваются взгляды великого ученого аль-Фараби про теорию труда. В статье анализируется идея Фараби о том, что «работа, качество работы, мораль и интеллект должны рождаться природой». В статье также связываются идеи Фараби о развитии теории трудового воспитания с развитием свободного труда для полноценного развития человека, одним из направлений социальной работы в Казахстане - занятостью населения.

Ключевые слова: теория труда, воспитание, жесткий метод, мягкий метод, общественное согласие, продукт труда, трудовое воспитание

This article discusses the views of the great scientist al-Farabi about labor theory. The article analyzes the ideas of Farabi that "work, quality of work, morality and intelligence should be born of nature." The author also in the article connects the ideas of Farabi with the theory of labor education one of the direction of social work of free labor regarding employment in Kazakhstan

Keywords: Labor theory, education, hard method, soft method, social consensus, product of labor, labor education

Қоғамдық құбылыстарға карағанда тәрбиенің мәңгі бақи категория қатарына жататындығы ғылымда дәлелденген. Сонау Орта ғасырларда адамзат ілімінің молайып, ақыл- парасатының жетілуін, оқу-ағартудың қажеттілігін айтып, білім алудың маңызын анықтауда орасан зор еңбек сіңірген ғұлама еңбек тәрбиесінің және оның теориясын жасаушылардың ірісі Әбу Насыр Әл-Фараби.

Әл-Фараби тәрбиенің, соның ішінде еңбек тәрбиесінің теориясы ғылымға негізделуі қажет деп есептеді. Ол ғылымды тарихи үрдіс деп түсініп, ғылым жүйелі түрде құрылған білімнің жоғарғы формасы деген анықтама берді. Әл-Фараби өмір сүрген кезеңде педагогика ұғымы болмағаны белгілі, ол сондада оқу-ағарту мен тәрбие туралы, еңбек мәдениеті туралы ілім жасады. Еңбек ол- өнер. Еңбек тәрбиесі сол өнерден туындайды, әрбір адамды еңбекке баулиды, еңбек шеберлігіне үйретеді. Олардың еңбек ету дағдысын қалыптастырады деген. Ол еңбек өмір сүрудің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи

шарты деп қарастырды. Оның еңбек туралы бұл тұжырымдарын күні бүгінге дейін жалғастырып келе жатқан ғалымдар бар.

Әл-Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын жасағанда Аристотель негізін салған теорияның анықтамасына сүйенеді. Ол қандайда болсын құбылысты түсіндіруге бағытталған ұғымның, идеяның, белгілі бір саласының мәнді байланыстары мен заңдылықтары жөнінде толық түсінік беретін ғылыми білімді қорытудың ең жоғарғы формасы деген қағиданы ұдайы басшылыққа алған Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын "Өзінің ішкі құрылымы жағынан бір-бірімен логикалы байланыста болатын біртұтас білім жүйесін құрайды" деген қорытындыға келеді.

Педагогикалық тұрғыда бұл тұжырым "оқушыларға саналы тәртіп, сапалы білім беру, пайдалы қоғамдық еңбекке баулу" деген сөз. Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда еркін еңбектің адамның жан-жақты дамуы үшін маңызы зор екенін айтты.

Осы арада менің айтайын дегенім Әл – Фараби айтқан еркін еңбектің қазіргі қоғамдағы көрсеткіштері қандай? Әрине Кеңес өкіметі билік құрған тұста Қазақстанда міндетті еңбек орын алды. Адамдарға еңбектен қол үзуге мүмкіншілік берілмеді. Қазіргі кезде еркін еңбектің адамдардың өз шығармашылықтарымен, сүйікті істерімен айналысуға мүмкіндік берді. Дегенменде Конституцияда белгіленген ерікті еңбек жұмыссыздыққа алып келген жағдайы да бар.

Фараби "еңбек ету, сапалы болу, адамгершілік, ақылдылық табиғаттан туындауы қажет" деген ғылыми тұжырым жасады. Фараби адамды табиғат, адам, жер бетіндегі тірі организмдер дамуының ең жоғары сатысына көтерілген, еңбек құралдарын жасап, оларды өз қажетіне жарата білген, түсінікті сөз сөйлей білетін саналы ортаның мүшесі дейді. Адам туралы материалистік бағытты ұсынған Фараби адам еңбек ету нәтижесінде жоғары сатыға көтерілетінін алға тартады.

Әл-Фараби тәрбие үрдісінде "Қатты әдіс" пен "Жұмсақ әдісті" ұштастыруды талап етеді. Ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтап кеткен. Қазіргі тәрбие үрдісі тұрғысынан қарағанда "қатты әдіс" деп отырғаны жазалау, ал "жұмсақ әдіс" деп отырғаны-мадақтау. Демек, Фараби педагогикалық ықпал ету әдістерін алғаш ұсынған, оның тиімділігін дәлелдеп кеткен ғалым.

Қазіргі қоғамда әлеуметтік зерттеулер жұмсақ әдіске қарағанда қатты әдістің көбірек қолданылатындығын айтады.

Әлеуметтік желі арқылы жүргізген сауалнаманың қорытындысы мынадай:

Көптеген жеке меншік жұмыс орындарында көтермелеу шаралары: грамота, алғыс хатпен шектеледі. Сыйақы мүлдем жоқ.

Мемлекеттік мекемелерде қызмет жасайтындардың да көпшілігінде сыйақы алмайтындықтарын айтты.

Ал кейбір мекемелерде «қатты әдіс» жұмыстан шығарамын деп күштеп артық жұмыс жасататындықтарын да адамдар жасырмады.

Фараби ғылымның сан саласына жазған мол еңбектері мыналар: математика, логика, музыка, астрономия, дәрігерлік (медицина), лингвистика, поэзия-риторика, педагогика, т.б. (Фараби заманында бұлар ағартушылық ғылым деп аталған.) Оның пікірінше, оқу, тәрбие, білім алу, еңбек ету, ғылым адамы

болу адамгершілік және еңбек тәрбиесіне тығыз байланысты. Фараби ең алғаш еңбекті, таза еңбекті, адал еңбекті тәрбиенің алғышарты етіп алады. "Тәрбиені неден бастау керек", Философия-меңгеру, білім-тәрбие алу, еңбекке үйрену, философияны меңгеру тәрбие әдістеріне байланысты екенін ғылыми тұрғыда дәлелдейді. Осы негізде ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтайды. "Ғылымдар тізбегі", "Ғылымдардың шығуы" еңбектерінде ғылымдарды үйрену, үйрету реттерін белгілейді және тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің тарихи тағылымын, үлгісін болашақ ұрпаққа өнеге, тәлім етіп қалдырады.

Әл-Фараби жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беріп, еңбекке үйретіп, еңбек тәрбиесін беретін адамды (ұстаздық ететін адамды) өте жоғары бағалаған. Оның ойынша, тәрбиеші адам (қазіргі мұғалім) - "мәңгі нұрдың қызметшісі".

Фарабидің шәкірті, оның ілімін әрі қарай жалғастырушы Ибн-Синаның "Фарабидің тәрбие тағылымдарының ең маңыздысы әрбір жеке адамды еңбекке тәрбиелеу болды. Өйткені, еңбексүйгіштік, еңбек ете білуге және еңбекке ынталы болуға тәрбиелеу. Ол кімде-кім өзінің тіршілігі үшін, өзіне пайда келтіретін еңбекпен айналысқанда ғана нағыз ел адамы бола алады деген өмірлік өсиет қалдырып кетті.

Ибн Синаның айтуынша Фараби көзқарастарында бірінші орында еңбек тұрған.

Ұлы ойшыл Фараби тарихи шындықты, еңбекті, тәрбиені, оның ішінде еңбек тәрбиесін адамның игілігі, бақыты үшін қолдануды армандады. Адамның игілікке жету жолдары туралы ойларын Фараби (сол кездің өзінде) экономиканың, саясаттың, мемлекеттік құрылыстың, отбасы тәрбиесінің, еңбек тәрбиесінің мәселелеріне байланыстыра отырып аса қажет мызғымас берік негізге сүйенеді. Сондай-ақ ол қоғамды ақылмен дұрыс басқарудың шарттары жөнінде батыл пікір айтқан ғұлама ғалым. Өйткені адам бақытты болуға лайық және сол бақытын табуға тиіс. "Адам өз заманында жақсы да дұрыс басқарылатын қоғамда ғана шын мәнісінде бақытты өмір сүре алады" дейді данышпан. Сөйтіп, Фараби адамның өмірлік іс-әрекетіне үлкен мән бере отырып, еңбек қана адамды жануарлар дүниесінен бөліп, оқшау көрсететінін ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Адамзат қоғамының өмір сүруіне ең керектісі оның материалдық тұтыну қажеттері дегенді бірінші орынға қойып, осынау маңызды мәселе төңірегіндегі теріс көзқарастарды үзілді-кесілді жоққа шығарды.

Фараби адамдар бір-бірімен келісіп, тіл табысып отыруы керек деп есептейді. Әділеттіліктің қалыптасқан нормасы, әмбебап заңдар қажеттігін ескерте келе, ол заңдардың тәрбие арқылы жүзеге асатынын дәйектейді. Оның ойынша, еңбексіз заң да, қоғам да ілгері дами алмайды. Ұлы ойшылдың заң күші туралы осы айтқандарынан қоғамдық келісімдер туралы идеяның алғашқы ұрығы жатқандығын аңғару қиын емес. Бұл идея Еуропада кеңінен өріс алды. Кейбір шығармаларында Фараби өз тұсындағы қоғамды астыртын ғана сынап отырады. Ондағы етек алған озбырлықтар мен каталдықты, ақыл мен адамгершілік, еңбек тәртібі ұстанымдарының орасан бұрмалануынан деп түсіндіреді.

1478-1535 жылдар арасында өмір сүрген ағылшынның атақты утопист-социалисі Томас Мор қайта өрлеу дәуіріндегі еңбек пен еңбек тәрбиесінің жүйесін Әл-Фараби іліміне негіздеп жүргізген. Осы жылдары басқа Еуропа елдерімен салыстырғанда Англияда капитализм тез қарқынмен дамыды. Тоқыма өндірісінің дамуына байланысты қой өсіру кең етек алды, жерсіз қалған шаруалар мен қолөнершілердің күйзеліске ұшырауына себеп болды. Алғаш рет еңбекке тәрбиелеуді ұсынды. Мор барлық балалар ауыл шаруашылығы мен қолөнердің бір түрімен шұғылданыуы керек деп түйді.

Еңбек және еңбек тәрбиесінің ғылыми негізін қолдауда XII ғасырда жазылған "Фарабидің энциклопедиясы" атты еңбектің маңызы орасан зор. Әсіресе, мұның трактат ретінде ғылым тарихында алатын орны айрықша. Бұл трактат "Ғылымдар энциклопедиясы", "Ғылымдар реті", "Ғылымдар классификациясы", т.б. аттарымен Шығыс және Батыс елдерінде өте ертеден-ақ мәлім болған. Бұдан көп ғұламалар тәлім алған.

"Фарабидің энциклопедиясы" сол кездің өзінде (XII ғасырда) арабшадан латын тіліне екі рет аударылған. Одан кейінгі ғасырларда бұл еңбек толық немесе үзінді түрінде ескі еврей, неміс, ағылшын, француз, ислам, түркі, т.б. тілдерге тәржімаланған. Роджер Бэкон, атақты Әбу Әли Ибн Сина (980-1037) және басқалар тікелей соның әсерімен өздерінің көпке мәлім энциклопедиялық еңбектерін жазды.

Бұл еңбектің құндылығы, оны басқа халықтардың өз қажетіне жаратып, оның еңбек заңдарына, еңбек адамдарының өз жұмысына саналылықпен, ұқыптылықпен қарап, өндірісті дамыту, еңбек өнімін, жеке адамның еңбекке

құштарлығын, ынта-жігерін арттыру мақсаты көзделгендігінде.

Әл-Фараби — жаратылыстану ғылымының негізін салған ғұламалардың да бірі. Ол математиканы жаратылыстану ғылымының басты саласы деп санады. Біз қазір техникалық ғылымдарды жаратылыстану ғылымының басты саласына жатқызамыз. Сөйтіп "Адамды адам еткен - еңбек" қағидасының да негізін салып берген. Ал логикалық еңбектерінде еңбек пен еңбек тәрбиесінің даму элементтері кездеседі. Әсіресе "Ғылымдар тізбегі", "Алмагеске түсініктеме", "Астрология", "Философияны үйрену үшін не білу керек" еңбектерінде еркін еңбектің маңызы мен мәнін талдап ашып көрсеткен.

Әл-Фараби медицина саласына арнап "Адам ағзалары" және "Темперамент туралы" еңбектер жазды. Бұл еңбектерінде медицинаның теориялық мәселесін тереңнен қозғап, медицина өнерінің мәнін, міндет-мақсатын анықтап беруге тырысады. Мәселен, медицина саласын дамытуды - "таза" еңбектің жемісі дейді де, пайдалы қоғамдық еңбекті (тіршілік - еңбегі) дамытудың, өмір сүрудің құралы деп қарастырады. Әл-Фарабидің философиялық және натурафилософиялық еңбектерінде жаратылыстанудың көптеген мәселелеріне тоқталады. Ал ғылыми-философиялық еңбектері оқу-тәрбие мәселелеріне арналған. Оның пікірінше оқу, білім алу, ғылым адамы болу адамгершілік және еңбек тәрбиесі мәселелерімен тығыз байланысты. Ол білім алу мен оқу еңбегін пайдалы еңбекке жатқызады.

Фараби еңбектерінің, оның ішінде еңбек пен еңбек тәрбиесі туралы тағылымының тәжірибелік маңызы мынадай:

1. Еңбек әрбір қоғамдық құбылыс ретінде өзгеріп отырады, еңбек — еңбек тәрбиесінің мазмұны мен мәнін береді.

2. Әл-Фараби ілімі тәрбиенің әрбір қоғам кезіндегі (феодализм, капитализм, социализм) элеуметтік мәнін ашып, еңбек, адамгершілік, ақыл-ой тәрбиесінің теориялық негізін қалыптастырды.

3. Ғылымдар тізбегін жасау, оны әрбір топқа бөлу арқылы болашақ жасөспірімдерді жан-жақты жетілдірудің қажеттілігін ғылыми тұрғыда дәлелдеді.

4. Еңбектің, еңбек тәрбиесінің ғылыми негізін сала отырып, оны өмірде қолданудың тәжірибесін көрсетіп берді.

5. Әл-Фараби ілімі шығыс халықтарының педагогикалық ой-пікірінің дамуында төңкеріс болып есептеледі. Демек, ол шығыс халықтарының салт-санасының, әдет-

ғұрпының ағартушылық, тәлім-тәрбиелік ой пікірінің, ғұламалық тағылымының дамуында жаңа кезең ашып, халықтық педагогиканың негізін қалады.

Қазіргі кездегі әлеуметтік жұмыстың негізі Әл-Фараби еңбектерінен бастау алады, ғалымның зерттеулері әлеуметтік жұмыстың қайнар көздері деп айтуға толық негіз бар.

- Ғалым өз заманында еңбек теориясын қалыптастырса, бүгінгі әлеуметтік жұмыстың бір бағыты халықты еңбекпен қамтамасыз ету.

- Әл-Фараби еңбектерінде медицинаның теориялық мәселесін тереңнен қозғап, медицина өнерінің мәнін, міндет-мақсатын анықтап беруге тырысады. Мәселен, медицина саласын дамытуды - "таза" еңбектің жемісі дейді де, пайдалы қоғамдық еңбекті (тіршілік - еңбегі) дамытудың, өмір сүрудің құралы деп қарастырады.

Қазіргі кездегі әлеуметтік жұмыс Әл-Фараби ойларынан бастау алады деуге толық негіз бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбсаттар Дербісәлі. Өнегелі өмір. Алматы: Қазақ университеті, Ш.77. –2016. – 400 б.
2. «Әл-Фарабидің философиясы». Астана: Аударма, 2005.
3. Қасымжанов А. Х. Оймен ұғынылған дәуір. Қазақ халқының философиялық мұрасы. Фарабитану. Жиырма томдық. — Астана: Аударма, 2006. —16-т. — 440 б.
4. Жақып Алтаев «Әл-Фараби мұрасының қазақ даласына оралуы» А2014«Ана тілі» 14-15 беттер

Ногаева Нурбану Макашевна

Лауазымы: аға оқытушы, магистр, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Пошталық мекен-жайы: F18Y8K0, Қазақстан Республикасы, Семей к., Шмидта көшесі, 44
Ұялы. тел: +7 778 937 77 09

Ашимова Гульжанат Мухаметжановна

Лауазымы: аға оқытушы, магистр, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Пошталық мекен-жайы: F18Y8K0, Қазақстан Республикасы, Семей к., Шмидта көшесі 44
Ұялы. тел: +77027252583

Әл-Фарабидің еңбек тәрбиесі теориясы және әлеуметтік жұмыс

Ногаева Нурбану Макашевна

Должность: старший преподаватель, магистр, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет
Почтовый адрес: F18Y8K0, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Шмидта, 44
Сот. тел: +7 778 937 77 09

Ашимова Гульжанат Мухаметжановна

Должность: старший преподаватель, магистр, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет
Почтовый адрес: F18Y8K0, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Шмидта, 44
Сот. тел: +77027252583

Теория трудового воспитания Аль-Фараби и социальная работа

Nogaeva Nurbanu Makashevna

Position: senior lecturer, master of law, Kazakh humanitarian-legal innovative university KazHJIU
Mailing address: F18Y8K0, Republic of Kazakhstan, Semey, ul.Shmidta 44
Mob.phone: +7778 937 77 09

Ashymova Guljanat Muxametjanovna

Position: senior lecturer, master of history, Kazakh humanitarian-legal innovative university KazHJIU
Mailing address: F18Y8K0, Republic of Kazakhstan, Semey, ul.Shmidta, 44
Mob.phone: +77027252583

Theory of Labor Education Al-Farabi and Social Work